

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת יתרו, תשע"ג
מספר 1003מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"אתם ראיתם כי מן השמים דִּבְרַתִּי עִמָּכֶם" (כ:יט) שמעון אליעזר הלוי ספירו

האירוע ההיסטורי שנקרא "מעמד הר סיני" מתואר בשלושה מקומות בתורה לפחות,¹ ומידע שמובא באחד אינו מובא באחר. בכל זאת קשה לבנות מכל התיאורים תמונה שלמה ומסודרת. אבל אין זה תמה, שהרי מדובר במאורע ייחודי ללא תקדים: התגלות פומבית של אלוקים לעיני כל העם. לאירוע החד-פעמי הזה נודעת חשיבות עליונה מכמה היבטים: דתי, חברתי, משפטי ותיאולוגי. להלן ננסה לעמוד במעט על כל תחום.

(1) **חשיבות דתית:** אלוקים בחר את המקום, הזמן והדיבור לגלות רצונו ותורתו לעם, ולכן במשך הדורות התמקדו בעיקר בתוכן של ההתגלות: מה הם הדברים שאלוקים דורש מן האדם ומה מטרת האדם בעולמו? לפיכך, למשל, מוקדה תשומת הלב בעשרת הדיברות.

(2) **חשיבות חברתית:** כל בני ישראל עמדו יחד, שמעו יחד וענו יחד "נעשה ונשמע". התרחשות זו יצרה קשר מיוחד בין האנשים שהיו שם, קשר של אחריות הדדית ועזרה הדדית שהובילה לעיקרון של "כל ישראל ערבים זה בזה".²

(3) **חשיבות משפטית-מוסרית:** מתברר מן הטקסט שאלוקים לא נתן לישראל את התורה כ"מתנה" וגם לא כ"משא", שהוא בכוח אלוקותו מטיל עליהם, אלא אלוקים רצה שיקבלו את התורה מרצונם,³ בהסכמה. וכך אכן היה: "וַיַּעֲנוּ כָל-הָעָם יְחָדָו וַיֹּאמְרוּ כָל-אֲשֶׁר-דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה" (יט:ח). וגם על משה המייצג את "התורה שבעל פה" וגם על תקנות חכמים לדורותיהם⁴ אמרו ישראל "כָּל-אֲשֶׁר יְדַבֵּר ה' אֶל-לִהְיֵנוּ אֲלֵיךָ וְשָׁמְעֵנוּ וְעָשִׂינוּ" (דב' ה:כד). כלומר היסוד המשפטי והמוסרי של החובה של בני ישראל לציית למצוות ה' הוא ההתחייבות שהם קיבלו עליהם. מתברר עוד שההסכמה בין הנותן למקבל נקראה "ברית"; הסכם המחייב אהדדי את שני הצדדים. מלבד זאת, נוצרו מהברית הזו שני מושגים קשורים ונחוצים לתיאולוגיה של היהדות: ישראל הוא "העם הנבחר", והייעוד המיוחד שלו להיות "מְמַלְכֵת פְּהַנִּים וְגוֹי קְדוֹשׁ" (יט:ו) אור לגויים וברכה לכל משפחות האדמה.⁵

(4) **חשיבות תיאולוגית:** בני ישראל עצמם, עוד כשעמדו בתחתית ההר כבר הרגישו שמהו מיוחד וחשוב ביותר קורה, וכמו שאמרו למשה: "הַיּוֹם הִזָּה רָאִינוּ כִּי-יְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת-הָאָדָם וְחָי" (דב' ה:כא).⁶ ברם, החידוש האמתי היה שבורא העולם רצה לדבר אל בני אדם ספציפיים, דהיינו עם הקבוצה הקטנה הקרויה "בני ישראל". הרמב"ם מצדו ראה באירוע הזה את יסוד האמונה באמתיות נבואת משה רבנו, ואלה דבריו (הלכות יסודי התורה ח, יא):

* ד"ר שמעון אליעזר הלוי (Shubert) ספירו הוא בעל קתדרה ע"ש ארווינג סטון במרכז ללימודי יסוד ביהדות. לאחרונה יצא ספרו: *Aspects of Rabbi Joseph B. Soloveitchik's Philosophy of Judaism* (Ktav, 2009)

1 שמ' יט:טז-יט; שמ' כד:א-יח; דב' ה:א-כז; רמב"ן שמות י"ט.

2 שבועות לט. וראו רש"י על שמ' יט:ב: "וַיִּתְחַן-שָׁם וְשָׂרָאֵל נֶגְדַת הָהָר, כְּאִישׁ אֶחָד בְּלִב אֶחָד."

3 "ומלכותו ברצון קבלו עליהם" (תפילת מעריב).

4 עצם החובה לציית לחכמים נובעת מן התורה: "וְשָׁמְרָתָּ לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יוֹרֶךְ" (דב' יז:י, יא).

5 שמ' יט:טז; בר' יב:ג.

6 אף שלמשה נאמר "לא יראני האדם וחי" (שמ' לג:כ), כנראה אין דומה שמיעה לראייה!

ובמה האמינו בו? במעמד הר סיני שעניינו ראו ולא זר, ואזנינו שמעו ולא אחר, האש והקולות והלפידים, והוא (משה) ניגש אל הערפל והקול מדבר אליו, ואנו שומעים: משה משה לך אמור להם... ומנין שמעמד הר סיני לבדו הוא הראייה לנבואתו שהוא אמת שאין בה דופי? שנאמר: "הִנֵּה אֲנֹכִי בְּאֵלְיָדְךָ בְּעֵבֶב הָעֵצִים בְּעִבּוֹר יְשָׁמְעוּ הָעַם בְּדַבְרֵי עֲמֹן וְגַם-בְּךָ יֵאָמְנוּ לְעוֹלָם" (יט:ט).

נראה שכוונת הרמב"ם לומר שהידיעה על האירוע החשוב הזה לא הגיעה לישראל כסיפור מפי השמועה אלא כחווייה חיה ואישית; "עניינו ראו... אזנינו שמעו" איך שלח אלוקים את משה ובפיו מסר לבני ישראל.⁷ אבל דומני שההדגשה של הרמב"ם על החושים, "ענינו" ו"אזנינו", קשה מעט, בפרט לאור הפסוק "וְכָל-הָעַם רֹאִים אֶת-הַקּוֹלֹת וְאֶת-הַלְפִידִם וְאֶת קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֶת-הַהָר עֹשֶׂן וַיֵּרָא הָעַם וַיִּנְעוּ וַיַּעֲמְדוּ מֵרָחֵק" (כ:טו). כלומר, אפילו אחרי כל התיאטרליות הסנסציונית של אש ועשן, קולות וברקים, העם עדיין "עומד מרחוק", היינו הם טרם תפסו את שהתרחש. אמנם תופעה כזו צפויה, משום שעצם המפגש עם אלוקים אינו נעשה בהבחנה חושית סתמית, אלא הוא כרוך בהכרח שמעבר לחושים.⁸ כל מי שהיה שם הרגיש בכל נפשו שהוא עומד בנוכחות יוצרו המכיר אותו בעומק עצמיותו, והרגשה זו עוררה בו לא רק אימה אלא גם הערצה. כל זה כלול בתיאור הנועז מאוד: "פְּנִים בְּפָנִים דָּבַר ה' עִמָּכֶם" (דב' ה:ד) בהר מתוך האש. כמו אדם המדבר עם חברו פנים בפנים ומשוחח עמו ועונה לו ומסתכל בעיניו, כך חשו ישראל במעמד הר סיני: כל אחד היה בטוח שהוא במגע עם כוח עצום בעל תכונות אישיות כמו רצון, תכליתיות, הזדהות עצמית וערכים מוסריים, ישות שמורגשת בו זמנית לגמרי "אחר" ולגמרי "קרוב".⁹

עכשיו, כשאמר ה' לבני ישראל "אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן-הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם" (כ:ט), הפירוש הוא: לכולכם הייתה חוויה כה מרשימה ומשכנעת כאילו ראייתם שאני המדבר אליכם מעולם אחר, משהו על-טבעי, "ממציא כל הממציאים". לפי זה, מעמד הר סיני הוא היסוד האפיסטומולוגי של היהדות.¹⁰ אכן, את המידע העיקרי ממעמד הר סיני, שיש בורא עולם מוסרי המדבר עם האדם, קיבלנו, כאמור, על ידי חוויה על-חושית, מידית ולא אמצעית.

הטקסט ממשיך להדגיש את התפקיד החשוב של "הקול" בכל האירוע: "כִּי מִי כָל-בָּשָׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֶל-הָיִים חַיִּים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ-הָאֵשׁ כְּמִנּוּ וַיִּחַי? (דב' ה:כג) וגם: "קוֹל דְּבָרִים אֲתֶם שֹׁמְעִים וְתִמְוֶנָה אֵינְכֶם רֹאִים זוֹלָתִי קוֹל (דב' ד:יב).¹¹ מה פירוש "קול דְּבָרִים"? "קול" סתם יכול להיות רק צליל (SOUND) ולא קול אנושי (VOICE), וקול אנושי יכול להיות צעקה ולא מבע שאפשר להבינו. לכן הטקסט מדגיש "קול דברים": אתם השומעים הבחנתם במילים ומשפטים מובנים. ברור שהמטרה העיקרית של מעמד הר סיני הייתה מתן תורה, לגלות את רצון ה' ולמסור דרך חיים מפורטת לעם הנבחר. אבל מלבד התוכן היו לקול הזה איכות מיוחדת ואופי נפלא, וכך השומע יכול להכיר מעצם הקול משהו הנוגע למדבר. קול ד' הוא רב-צדדי:¹² "קול-ה' בִּפְתַח קוֹל ה' בְּהִדְר" (תה' כט:ד). לפעמים קול ה' מתגבש בצורה של מילים ומשפטים כמו "בעשרת הדיברות", ולפעמים דבר ה' נהפך לעובדה: "הוא אָמַר וַיִּהְיֶה" (תה' לג:ט), כפי שכתוב: "בעשרה מאמרות נברא העולם" (אבות ה:א). אבל בין שקול ד' מופיע ככוח או כיופי, בין שהוא מופיע כתורה בין שהוא מופיע בטבע, אפשר לצפות שהמוצר יעיד על היוצר, וכשם שמי שמסתכל בבריאה יתפעל מן החכמה, מן הכוחות האדירים ומן היופי ויחס תכונות אלו ליוצרו, כך כשקול אלוקים לובש צורה של דברי תורה, מי שלומד אותם היום יכול להרגיש את מקורם האלוהי. ואולי דבר זה מרומז במה שכתוב "אֶת-הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר ה' אֶל-כָּל-קְהֵלְכֶם בְּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הָעֹנֵן וְהָעֲרָפֶל קוֹל גְּדוֹל וְלֹא יִסָּף" (דב' ה:יט). ועל זה אומר רש"י "לא פסק" כלומר ההשפעה של הקול עדיין מורגשת בדברי תורה. יהי רצון שנזכה להרגיש זאת בלימודנו.

⁷ על הפסוק "אַתֶּם רְאִיתֶם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרַיִם" (שמ' יט:ד) אומר המכילתא: לא במסורת אני אומר לכם, לא כתובים הם לכם, לא כתובים אני משגר לכם, לא עדים אני מעמיד לכם אלא "אתם ראייתם".

⁸ ידוע הפירוש של רבי עקיבא על הפסוק "וכל העם רואים את הקולות... (שמ' כ:טו) "רואין את הנשמע" (מכילתא) כלומר התפיסה של העם הייתה שונה מכל תחושה רגילה. הם קיבלו ידיעה אבל לא על ידי "ראייה" ולא על ידי "שמיעה" אלא מעבר לחושים: EXTRA-SENSORY.

⁹ ולא כמו בובר ומעריציו שאומרים שבסיני הייתה התגלות אלוקית אמתית אבל בלי תוכן, דהיינו אין אומר ואין דברים.

¹⁰ "אפיסטומולוגיה" הוא המחקר הפילוסופי של "ידיעה".

¹¹ שזה היה "קול" מיוחד מקבל תמיכה ממה שכתוב על אוהל מועד: "ובבא משה אל אוהל מועד לדבר איתו וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפורת" (במ' ז:פט), ועל זה אומר רש"י: "יכול קול נמוך ת"ל "את הקול" הוא הקול שנדבר עמו בסיני".

¹² וכמו שאמרו חז"ל: "אלוקים) נגלה על הים כגיבור עושה מלחמה ונגלה בסיני כזקן מלא רחמים" (מכילתא על שמ' טו:ג) כלומר עצם האופי של הקול משתנה מהיתקלות להתקלות. במצרים ועל הים קול ד' נשמע בצליל של ישועה, ואילו במדבר שמעו קול של מנהיג המוביל ומפרנס ובסיני קול של מחוקק ומצווה, וזה קובע את אופי התגובה. לאירוע של הצלה וישועה מגיבים בהלל ותודה וקול זמרה וכשאלוקים מופיע כמחוקק התגובה הנדרשת היא "נעשה ונשמע".